

УДК 81+633.1
ББК 81.2-3 +42.112

**НОМВОЖАҲОИ МУШАХХАС
(ФАРДӢ)-И ЗИРОАТҲОИ
ҒАЛЛАДОНАИ ХӢШАДОР**

**ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ
(ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ)
НАИМЕНОВАНИЯ ЗЛАКОВ**

**DIFFERENTIAL
(INDIVIDUAL)
NOMINATIONS OF CEREALS**

Ҳакимова Башорат Наимовна,
дотсенти кафедраи забони тоҷикии
ДДХБСТ (Тоҷикистон, Хуҷанд)

Ҳакимова Башорат Наимовна, доцент
кафедры таджикского языка ТГУПБП
(Таджикистан, Худжанд)

Hakimova Bashorat Naimovna, Associate
Professor of the department of Tajik language
under TSULBP (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: hakimovabashorat@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: зироатҳои ғаллагии хӯшадор, номвожаҳои мушаххас (фардӣ), гурӯҳҳои вожагониву маъноӣ, давраи ориёии забон, забони форсии қадима, калимаҳои аслии тоҷикӣ

Номвожаҳои мушаххас (фардӣ)-и зироатҳои ғалладонаи хӯшадор вобаста ба хусусиятҳои лугавию маъноӣ мавриди тадқиқ қарор дода шудааст. Дар таҷриба ба лугатномаҳо даврабандии марҳилаҳои инкишофи лугот ва истилоҳоти зироатҳои ғалладонаи хӯшадор сурат гирифтааст. Таъкид шудааст, ки давраи таҳаввул ва инкишофи вожаву истилоҳоти мансуб ба ғаллакорӣ маҳз ба давраи ориёии таърихи забон рост меояд. Истилоҳоти муносири тоҷикӣ-форсӣ маҳз аз давраи ориёӣ манишад гирифтаанд. Маводи лугавӣ аз рӯи мушаххасоти лугавию маъноӣ гурӯҳбандӣ шудааст. Хулоса шудааст, ки аксари мутлақи номвожаҳои ҷомеъ ва фардии зироатҳои ғалладона вожагони аслии забони тоҷикӣ буда, аз шаклҳои мабдаи эронии қадим пайдо шудаанд. Дар байни соири маводи мансуб ба номвожаҳои мушаххас (фардӣ)-и зироатҳои ғалладонаи хӯшадор низ вожагони аслии тоҷикӣ аксариятро ташкил медиҳанд. Қайд шудааст, ки таҳлили гурӯҳҳои лугавию маъноии ин бахш таркиби лугавии забони тоҷикӣ имкон медиҳад, ки манзараи куллии муносибатҳои системавии байни воҳидҳои забон то ҳадде равшан гардад ва равандҳои инкишофи низомии лугавии забон ба таври мушаххас нишон дода шавад.

Ключевые слова: терминология зерновых культур, конкретные названия злаков, лексико-смысловые группы, арийский период языка, древнеиранский язык, исконно таджикские слова

Исследованы наименования зерновых культур в плане их лексических и семантических особенностей. На основе толковых словарей осуществлена периодизация становления лексики и терминологии зерновых культур. Подчеркивается, что период эволюции и сложения понятий и терминов, связанных с зерноводством, совпадает с арийским периодом истории языка. Современная таджикско-персидская терминология восходит корнями к арийскому периоду. Классификация лексического материала осуществлена по лексико-семантическим признакам. Делается вывод, что подавляющее большинство общих и индивидуальных названий злаков является исконными таджикскими словами, происходящими из словесных форм древнеиранского языка. Среди других лексических единиц, относящихся к названиям злаковых культур, исконно таджикские слова составляют их большинство. Анализ лексико-семантических групп данной части

лексического состава таджикского языка позволяет пролить свет на общую системную взаимосвязь между языковыми единицами и показать процесс его развития.

Key-words: grain crops terminology, concrete names of cereals, lexico-semantic groups, Aryan period of language, ancient Iranian language, primordial Tajik words

The article dwells on nominations of cereals in plane of their lexical and semantic peculiarities. Designing on the premise of explanatory dictionaries, the author carried out periodization of lexicon development and grain crops terminology. It is underscored that the period of evolution of vocabulary, formation of notions and terms related to grain growing coincides with the Aryan one of language history. Modern Tajik-Persian terminology is traced back by its roots just to the Aryan period. Classification of lexical material is done according to lexico-semantic signs. The conclusion is made that the overwhelming majority of common and individual nominations of cereals pertains to primordial Tajik words originating from the word form of the ancient Iranian language. Among other lexical units pertaining to nominations of cereals primordial Tajik words compose the main part. The analysis of lexico-semantic groups of this part included into the basic stock of words of the Tajik language enables to shed light on the general systemic interconnection between language units and to show the processes of its development.

Луғот ва истилоҳоти мансуб ба ғаллакорӣ вобаста ба хусусиятҳои луғавию маъноии худ гурӯҳҳои махсусро ташкил медиҳанд, ки вобаста ба ин истилоҳоти зироатҳои ғаллагии хӯшадор, зироатҳои ғаллагии ғилофакдор, истилоҳоти марбут ба парвариш ва обёрии зироатҳои ғалладона, истилоҳоти марбут ба ғизодиҳӣ ва муолиҷаи рустаниҳои ғалладона ҷудо карда мешаванд.

Истилоҳоти марбут ба ин ё он гурӯҳи мустақил низ вобаста ба хусусиятҳои луғавию маъноии худ метавонанд ба зергурӯҳҳои номвожаҳои ҷомеъ ва номвожаҳои мушаххас (фардӣ) тақсим шаванд. Номвожаҳои ҷомеъ аксаран аз рӯи хусусиятҳои луғавию маъноии худ ба ҳамдигар шабоҳат доранд, аз ин ҷиҳат ба тақсими онҳо ба микрогурӯҳҳо эҳтиёҷ нест, аммо номвожаҳои мушаххас (фардӣ) аз рӯи мушаххасоти луғавӣ-маъноии худ ҳамгун набуда, вобаста ба ин ё он тобиши маъноии худ метавонанд зергурӯҳҳои дигарро ташкил кунанд.

Яке аз зироатҳои ғалладонаи хӯшадор **ҷав** буда, аз қадимтарин рустании дастпарварди мардуми эронинажод мебошад ва ҳанӯз аз давраи умумихиндуаврупоӣ мерос мондааст. Дар қадимтарин намунаҳои осори хаттӣ, аз ҷумла «Авесто» ин рустанӣ бо вожаи **yava** ифода гардидааст. Дар забони эронии қадим **yava** чун номи умумии зироатҳои ғалладона корбаст шудааст. Ба ақидаи И.М.Стеблин-Каменский, вожаи авестоии **yava** ба калимаи умумихиндуаврупоӣе, ки барои ифодаи анвои мухталифи ғалладона ба кор мерафт, қаробат дорад [10, 23]. Калимаи ҳиндӣ қадими **yava**, ки ҳамреша бо шакли авестоист, низ ба маънии «ҷав» ба кор рафтааст.

Дар аксари забонҳои эронӣ вожагоне, ки аз решаи умумиэронии **yava** маншаъ гирифтаанд, низ ба маънии мазкур ба кор мераванд [17, 26], ки забонҳои гурӯҳи форсӣ низ дар радиҳои онҳо қарор дорад.

Дар осори зардуштии паҳлавӣ шаклҳои **jaw** ва **yaw** (ки шакли қадимтарини ин вожа аст) ба назар мерасанд [8, 98]. Талаффузи форсии ин калима **jou** ва тоҷикии **jav/jaw** буда, дар осори забони форсии классикӣ ба шакли 𐬕𐬀 сабт шудааст.

Тафсири вожаи **ҷав** (ج) дар фарҳангҳои тафсирий аз ҳам тафовути ҷиддӣ надоранд. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ин калима ҳамчун «ғаллае, ки бештар ба ҷорпоён медиҳанд ва аз он нон ҳам мепазанд» маънидод шудааст [12, 763]. Дар «Фарҳанги форсӣ» вожаи мазкурро ба таври зайл шарҳ додаанд: «ғиёҳе аз хонаводаи гандумғиёҳ, ҷузъи дастаи

галлот, ки дорои сунбулаи содаест, ки аз ҳар банди он се сунбулаи бедум дар ду радиф қарор гирифта ва ҳар сунбула дорои як гул аст» [19, ҷ.1, 1248].

Дар «Луғатномаи»-и Деҳхудо шарҳи зерини ин вожа омадааст: «ғаллаест аз хонаводаи гандумиён, ... ки аз ҳар банди он се сунбулаи бедуми дар ду радиф қароргирифта ва ҳар сунбула дорои як гул аст. Ин маҳсул барои масрафи ҷаҳорпоён ба кор меравад ва дар бархе нуқот мардум низ онро масраф менамоянд [14, с 894].

Номҳо ва истилоҳоти марбут ба ҷав ба гурӯҳҳои вожагониву маъной тақсим мешаванд.

Ҳар як дони гандум ё ҷави дар даруни пӯст буда, як нӯги найзамонанд дорад, ки онро дар забони адабӣ «сӯк» меноманд» [13, с.287].; «сикҳои нозуки гандуму ҷав, хасҳои сари хӯшаи гандуму ҷав», ки калимаи аслии тоҷикӣ буда, аз шакли эронии қадим *sūka*, (хинд.қадим *sūka*, авестой *sūkā*) сарчашма мегирад [18, с.167].

Инчунин дар бархе аз шеваҳои шимолӣ калимаи «арпа» ба маънии «ҷав» низ истифода мешавад, ки шакли сохта аз он «арпаоя» ба маънии «замине, ки ҷави он даравида шудааст» низ мустақим аст. Ин ду калима дар фарҳангҳои ўзбекӣ ҳамчун калимаи аслии он забон тавзеҳ шудааст [11, с.54-55]. Ин калима ҳамчунин дар забонҳои кирғизӣ (*arpa*), тувағӣ-муғулӣ (*arbay*) ва дигар забонҳои туркӣ-муғулӣ (*arbay*) ба назар мерасад [9, 176-177]. Ба ақидаи И.М.Стеблин-Каменский, вожагони ишқошимии *úr̥vbs*, сангличии *v̥arvāš* «ҷав» ба вожагони йидғонии *yaršio* ва афғонии *orbāši*, *urbāši* «ҷав» қаробат дорад, ки ба назари Г.Моргенстиерне, шояд аз решаи **ar̥pasuā* маншаъ гирифта бошанд. Шаклҳои ба онҳо наздик ва бо маъниҳои шабеҳи онҳо дар забони юнонӣ низ вучуд дорад [10, с.23]. Ба ҳамин тариқ, сарчашмаи аслии пайдоиши вожаи *arpa* номаълум аст, лекин дар забонҳои эронӣ собикаи қадимӣ доштани он шубҳаеро ба миён намеорад.

Ҷавдор, ҷавдар, ҷави сиёҳ низ ба оилаи хӯшадорҳо мансуб буда, мутахассисони соҳаи рустанипарварӣ бар ин ақидаанд, ки ҷавдор аввал ҳамчун алафи бегона бо ҷаву гандум якҷоя сабзида, баъдан тадриҷан ба рустании дастпарвард табдил меёбад [1, с.41] ва пайдоиши ҷавдори дастпарвард «ба таърихи пайдоиши гандум, ки ҷавдорро ба доираи зироат даровард, саҳт марбут аст» [2, с.61]. Н.И.Вавилов дар таҳқиқоти худ доир ба пайдоиши ҷавдор ба ҷанбаи филологии номи ин зироат диққати хоса додаст. Ў зикр мекунад, ки номҳои форсии он «гандумдор», «ҷавдор» (*gandum-dār*, *jav-dār*) маънии «дорандаи гандум» ё «мавҷуд дар гандум» ва ё «мавҷуд дар ҷав»-ро доранд [2, с.454]. Сарфи назар аз заъфи маънигузорӣ ва решашиносии калима, ба сифати яке аз нишондиҳандаи муҳим барои муайян намудани таърихи ин ё он зироат истифода шудани иттилооти забоншиносӣ шохиди дорои аҳамияти бузург будани таҳқиқи лингвистии номҳои зироат мебошад.

Соҳти морфологии калимаи «ҷавдор» гувоҳи медиҳад, ки он аз решаи «ҷав» сохта шудааст ва аз ин рӯ наметавон онро дар қатори гандуму ҷав ҳамчун вожаи қадимии эронӣ шумурда, решаи таърихии онро аз забонҳои эронии бостон ҷустуҷӯ кард. Худи ҳамин далели забоншиносӣ шаҳодат медиҳад, ки дар таърихи фарҳанги кишоварзии мардуми эронинаҷод ин зироат қимате надошта, дар даврҳои баъдии кишоварзии эронӣ пайдо шудааст.

И.М.Стеблин-Каменский зикр менамояд, ки вожаи форсии *javdār(a)* аз шакли эронии қадим *tara* (яъне *uava-tara*) пайдо шуда, маънояш «шабеҳи ҷав, аммо мутафовит аз он» мебошад. Ў афзудааст, ки пасванди *tara* дар забонҳои гуногуни ҳиндуаврупоӣ ва аз ҷумла забонҳои эронӣ ба сифати пасванди нисбат ба кор меравад [10, с.30]. Ў ҳамчунин таъкид мекунад, ки номи ҷавдор нуктаи Н.И.Вавиловро дар ин хусус, ки «дар гузашта кишоварзии Шарқ ҷавдорро ҳамчун алафи бегонае дар гандуму ҷав мешинохт, на ҳамчун рустании дастпарвард» таъйид мекунад [10, с.30]. Далели дигаре, ки роиҷ набудани ҷавдорро ҳамчун рустании дастпарвард дар кишоварзии эронии қадим тасдиқ мекунад, вучуд

надоштани решаи ягонаи мабдаъ барои номи ин зироат дар забонҳои эронӣ мебошад. Чунончи И.М.Стеблин-Каменский зикр кардааст, дар баъзе забонҳои помири ва лаҳҷаҳои тоҷикӣ ин ном бо вожагоне ифода гардидааст, ки аз решаи эронии қадими *dāsyā, dāsa* - «сӯк» пайдо шудааст. Дар баъзе забонҳои помири ва шеваҳои ҷануби шарқии тоҷикӣ вожагони баргирифта аз решаи тоҷикии *kal* барои ифодаи номи ин рустани ба кор меравад [10, 31-32].

Сарфи назар аз ин, ки вожаи «ҷавдор» дар забони тоҷикӣ маълум аст, он дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» сабт нагардидааст. Дар «Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ» ҷавдор ҳамчун «1.сорно-полевая рожь; 2.рожь» [15, с.741] ва дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» калимаи рожь мутобиқан «ҷавдор» тарҷума шудааст [6, 974].

Калимаи мазкур дар осори адабии тоҷикӣ аз вожагони роиҷи забон махсуб мешавад: «*Чаву ҷавдор* ҳам шикамашонро нимсер карду тамом шуд» [23, с.159].

Таҳиягарони «Фарҳанги русӣ ба форсӣ» низ калимаи «ҷавдор»-ро ҳамчун муодили калимаи русии «рожь» зикр кардаанд [7, с.802]. Аз байни фарҳангҳои классикии форсӣ иттилои «Бурҳони қотеъ» ба назар ҷолиб менамояд, ки фарзияи И.М.Стеблин-Каменскийро дар бораи решаи номи вожаи «ҷавдор» таъкид мекунад. Дар ин фарҳанг ду шакли қадимтарини ин вожа «ҷавдар» ва «ҷадара» зикр шудааст: «*Ҷавдар* – дар вазни кавсар, гиёҳи хурдӯ, ки бештар дар миёни зироати гандуму ҷав мерӯяд ва донаи он кӯчаку борик мебошад ва онро ба арабӣ طمع мегӯянд.

«*Ҷадара* – бар вазни ҳавсала, ба маънои ҷавдар аст, ки ғаллаи хурдӯи миёни зироат бошад» [3, ҷ. 1, 328]. Дар «Фарҳанги форсӣ»-и Муин шаклҳои *جودر (jawdar)*, *جویر (jawḍar)*, *جودر گودر (gawdar)*, *چودره (čawdara)* ва *چودر (čawdār)* аз ин вожа зикр шуда, ба вожаи *čawdar* *چودر* чунин тавзеҳ ёфтааст: «*гиёҳе аз тираи гандумиён бо иртифои як то ду метр ва дорои баргҳои паҳни хашину сунбулае дароз ва мураккаб аз сунбулаҳост*» [19, ҷ.1, 1270].

Ҷуворӣ дар фарҳангҳо ҳамчун калимаи аслии тоҷикӣ номбар шуда, ба маънои «як навъ аз ғалла, ки донаҳояш сафед буда, дар саракҳо ҷойгир аст ва ноне, ки аз орди он мепазанд, бадҳазм аст» [11, 792]; «*зуррат, балол*» [19, ҷ 1, с.1349] зикр гардидааст.

Дар забони адабии тоҷикӣ ва лаҳҷаҳои тоҷикӣ *juvāṭ/jugāṭi* аз калимаҳои ғаёлии таркиби луғавии забон махсуб мешавад ва классикони мо низ дар осори худ истифода кардаанд:

Дорам даруни хонаам з-анвои хӯрданӣ,

Аз арзану *ҷувориву* мошу биринчу нон [22, с.221].

«Кишт бисёр холибех сабзид ва дар ҳар як қадам як дона *ҷуворӣ* менамуд» [20, 74]; «*Кӯкбош* (сарҳои нимрасе ва тамом сардшудаи *ҷуворӣ*)-ро бебаркаш ба хона бурдам» [20, 158]. Дар осори классикон калимаҳои мураккаб аз ин реша низ сохта шудааст, ки чун луғат ё истилоҳ дар забон роиҷ мебошанд.

Бо *ҷуворикор* шӯхе гуфтамаш ҳарфе бадард,

Сар ба пеш афканду аз шармандагӣ боло накард [22, с.210].

«Дар *ҷуворипоя* худаи мех карда будааст, хок мулоим, гов мехро кандааст». [21, с.75]; «Аммо ман натавонистам, ки модарамро ба он ҳол гузошта барои «*ҷуворихойгӯӣ*» ба ёбон равам (дар он вақт одатан паррандагонро аз *кишти ҷуворӣ* «хой-хой, гала-гала хой» гӯён мегардонданд» [20, 51]; «*Сарҳои ҷуворӣ* сафед шуда пухта омада истода буданд» [20, с.153]; «*Бинобар* ин ман ба осонӣ аз ҷӯи калон об кушода оварда, *замини ҷувориро* об додам ва зуд ба пеши беморон баргаштам» [20, с. 148].

Қобили зикр аст, ки ин калима дар форсии муосири Эрон роиҷ нест ва худ рустаниро «зуррат» ва «сӯта» ё дони онро «балол» меноманд. Аз ин ҷиҳат «*ҷуворӣ*» калимаи хоси мовароуннахрӣ буда, дар лаҳҷаҳои Хуросони бузург (Хуросони Эрон ва Афғонистон) низ ба шакли *جوار jawār* ва *جورى jawāṭi* мустаъмал аст ва аз он калимаҳои *جورپايه jawāṭrāya*

«замине, ки дар он зуррат кошта шуда бошад», جوارى بریان (jawāri-beriyān) «зуррате, ки рӯйи оташи нарма биришта мекунад» сохта шудааст [19, ч.3, с.109].

Калимаи “шолӣ” дар забони тоҷикӣ маънои «биринчи ноқӯфта, биринче, ки пӯташ тоза карда нашудааст» [13, с.596] маънӣ шудааст, ки ин тавзеҳ сахтеҳ нест, зеро дар забони адабии муосири тоҷикӣ «шолӣ» ғайр аз маънои номбурда, ҳамчунин мафҳуми «рустанӣ ва ниҳоли биринч»-ро низ ифода мекунад:

«Заминҳои ин деҳа ҳосилхез буда, дар онҳо киштҳои гуногун мерасиданд ва аз шолӣ гирифта то сабзавот, ки киштҳои серобитаҳаб мебошанд, дар ин деҳа кишта мешуданд» (20, 8).

Ҳамчунин истеъмоли калимаҳои сохта ё мураккаби шолизор, шолিপоя, шоликор, шоликори, шолидаравӣ ва монанди инҳо низ ишора ба маънои рустанӣ ё навъи зироат доштани калимаи мазкурро доранд. Дар фарҳанги М. Муин, ки пас аз калимаи šālī شالى вожай پایه شالى šālī-pāya (шолизор)-ро низ овардааст, ҳамин заъф ба назар мерасад: «биринчу ғилофи мушобеҳи он; биринче, ки пӯст барнаёмада бошад; биринче, ки ҳанӯз пӯташро нақанда бошанд; шалтук» [19, ч.3, с.200]. Қобили қайд аст, ки М.Муин дар адабиёти классикии форсӣ-тоҷикӣ вучуд доштани муродифҳои шолиро таъкид мекунад: شالتوك(šāltuk), چال توك (čāltuk) [19, ч.3, с.305].

Калимаи «биринч» дар забони тоҷикӣ ҳам рустанӣ ва ҳам донаи кӯфта покшудаи онро ифода менамояд: «навъе аз ғалла, ки дар кишварҳои гарми рутубатнок кошта мешавад; дони холиси шолӣ, ки баъд аз пӯст тоза кардан ҳосил мешавад» [12, 186]. Дар «Фарҳанги форсӣ» калимаи мазкур ба сурати зайл шарҳ дода шудааст: «ғиёҳе аз тираи гандумиён, ҷузъи дастаи ғаллот, ки дар заминҳои ботлоқӣ кишт мешавад ва ғизои аслии нима аз мардумро ташкил медиҳад. Асли ин ғиёҳ аз Чину Жопуну Хиндустон аст ва дар нукоти Эрон... низ кошта мешавад» [19, ч.3, с.305].

Дар мавриди муайян намудани собикаи таърихи парвариши ин зироат дар байни мардумони эрониясл далелҳои вожашиносӣ низ кумак карда метавонанд. Азбаски вожай мазкур дар забони тоҷикӣ таърихи тӯлонӣ дорад ва шакли қадимтар ва аслии он gurgunj/guranj ва kurunj/kurunj аст [12, с.296] будааст. Ин шакл дар баъзе аз шеваҳои шимоли тоҷикӣ ҳанӯз ба сурати қадимии худ gurgunj истеъмол мегардад. Мафҳуми биринч барои мардуми эронӣ ҳанӯз дар ҳазорсолаи аввали пеш аз мелод маъмул будааст. И.Гершевич зикр кардааст, ки ин калима аз шакли эронии қадима vtīj-на ибтидо гирифта, шаклҳои модии vtīnja, форсии қадим *vtījna, vtīnja-> *форсии birinj аз он пайдо шудааст [16, с.149].

Н.И.Вавилов зикр кардааст, ки парвариши арзан ба хоҷагидорӣ бодиянишинӣ иртибот дорад ва густариши он ба ҳаракати қавмҳо аз Осиёи Марказӣ ба ғарб вобаста мебошад. Навъҳои сахроии арзан дар Муғулистон низ ёфт шудааст [2, 248-249]. Дар байни қавмҳои эронинаҷоди Осиёи Марказӣ ва Қафқоз дар шумори зироатҳои муҳимме қарор дошт, ки барои пухтани нон истифода мешуданд [8, с.33].

Дар як қатор забонҳои гурӯҳи форсӣ arzan аз шакли эронии қадим *aržana/haržana, форсии қадим h(a)raṇa, форсии миёна arzan, баробарниҷоди он gawars маншаъ гирифтааст [5, с.376; 10, с.34-35; 8, с.98]. М.Муин дар шарҳи вожай arzan чунин овардааст: «ғиёҳе аз тираи гандумиён, ки барои таҳияи орду нон ва дона ҷиҳати туюр ба кор меравад» [19, ч.1, с.199]. Ў зимни маънигузорӣ вожай мазкур калимаи «говарс»-ро گوارس оварда, қайд кардааст, ки он «қисме арзан аст, ки донаҳояш дурушттару пӯшишаш забартар аст. Дар бархе аз кутуб «говарс»-ро муродиф ба арзан донистаанд. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» низ ин вожа «арзан» маънӣ шудааст [13, с.272]. Профессор Д.Саймиддинов низ дар забони форсии миёна gāwars-ро муодили arzan донистаанд [8, с.98].

Рустаниҳои хӯшадор аз назари сохтори биологӣ ва хусусиятҳои сабзиш, рушду нумӯ, ҳосилбандӣ, ҳамчунин аз рӯи тарзу воситаҳои парваришашон умумият доранд ва аз ин рӯ номҳои дифференсиалие, ки мутобиқи ин шохисҳо ба онҳо дода мешавад, низ қариб муштарақанд.

Аз таҳлили номҳои мушаххаси навъҳои растаниҳои хӯшадор чунин бармеояд, ки ин номҳо ба онҳо асосан аз рӯи нишонаҳои зерин дода мешавад:

1) аз рӯи замони коштани зироат. Азбаски бештари рустаниҳои хӯшадор дар баҳор ё тирамоҳ кошта мешаванд, бинобар ин чанд номи мушаххас вобаста ба ҳамин шохис дар қолаби ибораи изофӣ сохта шудааст: кишти баҳорӣ, кишти тирамоҳӣ, зироати баҳорӣ, зироати тирамоҳӣ, гандуми баҳорӣ, гандуми тирамоҳӣ ва ғ. Ҳамчунин зироате, ки пеш аз ҳамал (Наврӯз) ё баъди он кошта мешавад, низ зироати (гандуми, чави...) барвақтӣ, зироати (гандуми, чави...) бевақтӣ ном гирифтааст. Зироатеро, ки дар моҳи ҳамал коштаанд, дар байни мардум зироати ҳамалӣ низ номидаанд.

2) аз рӯи сабзиш ва дараҷаи инкишофу рушд. Ин номҳо ҳам дар шакли калимаҳои ҷудогона ва ҳам дар қолаби ибораҳои изофӣ сохта шудаанд: (гандуми, чави...) гандуми майса, сабз, расида, нимрасида, норасида, нимдунбул, дунбул, тезпазак, дерпазак.

3) аз рӯи навъи мушаххаси зироат. Дар ин маврид ҳам номҳои маҳаллӣ ва ҳам номҳои навъҳои селексионӣ дар назар дошта мешаванд. Масалан, номҳои маҳаллии анвои чав, ки дар қолабҳои мухталиф сохта шудаанд, чунинанд: гандуми саҳт, мулоим, сафедак, сурҳак, сурҳаки маҳаллӣ, сафедаки маҳаллӣ, иродӣ, бобило. Номи навъҳои гандуми селексионӣ бошад, ҳам дар қолаби истилоҳсозии тоҷикӣ ва ҳамчун калкаи забони русӣ шакл гирифтааст: Ченад-345, Сиклон, Росава, бапӯст, кабутак, Ифтихор-86, Хорчави-18, унумли АРПА, Бета-40, Персикум-64.

4) номҳо ва истилоҳоти марбут ба раванди технологияи парвариш. Ин номҳо низ асосан дар қолабҳои гуногун шакл гирифтаанд ва ифодагари марҳилаҳои мушаххаси технологияи парвариши зироат ва рушди он мебошанд: нашъунамо, шаффофии дон, давраи нашв, сабзиш, панҷаронӣ, найчабарорӣ ширагирии хӯшаҳо, дондоршавии хӯшаҳо, дарав, хушккунии дон, пешбода, киштгардон.

5) номҳо ва истилоҳоти марбут ба макон ва маҳалли кишт: кишти чав, киштзор, чавзор, чавпоя, қитъаи чав.

6) номҳо ва истилоҳоти марбут ба қисм ё ҷузъи рустанӣ: реша, силсилаи решагӣ, патакреша, поя, тана, майса, тухм, барг, хаспоя, гул, гули дучинса, сарак, сӯк, сирак, мӯя, сута, меҳвар, лифофа, чанин, кӯсак, дилаҳои поя, тӯдагул, ширдон, пардаи дон, пулакча, чорӯбак, буғум.

7) номҳо ва истилоҳоти марбут ба маҳсулот ва фаровардаҳои рустаниҳои ғалладона: сабӯс, силос, бурё, оҳар, чутка, ем, пахол, дон, пулакчадум, коҳ, орд, нон, фруктозаи мевагӣ, фукӯҳ, машруботи спиртӣ, ярма, доруворӣ, патарок ва ғ.

8) номҳо ва истилоҳоти марбут ба таъиноти зироат: тухмӣ, ғизой, хӯроки чорво ва ғ.

9) номҳо ва истилоҳоти вобаста ба тарзи кишт: обӣ, дар замини обӣ киштшаванда, лалмӣ, бо усули катравӣ обёришаванда, бо усули зинавӣ киштшаванда, бо усули яклухт киштшаванда, бо усули омехта киштшаванда, бо усули қаторнуқтагӣ киштшаванда, бо усули холис киштшаванда, дар заминҳои лалмӣ аз боришот таъмин киштшаванда, бо усули пуштагӣ киштшаванда.

10) истилоҳоти марбут ба андоза ва ҳаҷм: қабза, дарза, банд, ғанақ, тал, ғарам, хирман.

Яке аз манбаъҳои муҳим барои равшанӣ бахшидан ба инкишофи луғот ва истилоҳоти мансуб ба бахши ғаллакорӣ луғатномаҳо ба ҳисоб мераванд. Луғатномаҳо шаҳодат

медиханд, ки вожаву истилоҳоти баҳши ғаллакорӣ аз суннатҳои бостонии мардуми кишоварзи эронинажод маншаъ мегиранд. Дар ин замина баҳши марбутаи низоми луғавии забони форсии миёна инкишоф ёфта, аз ҳисоби захираҳои худӣ ғанитар гардидааст. Истилоҳоти мансуб ба ғаллакорӣ вобаста ба марҳилаҳои таърихӣ, ки забони тоҷикӣ аз ибтидо то замони муосир сипарӣ кардааст, таҳаввул ва инкишоф ёфтааст.

Давраи инкишофи луғот ва истилоҳоти зироатҳои ғалладона, аз ҷумла ҷав (эронии қадим *yavá- хиндии қадим yava -; ориёӣ *yava), гандум (эронии қадим *gantuma-/ganduma, авестой gantuma-, хиндии қадим godnuma-), арзан (эронии қадим * aržana-// harzana-), шолӣ (эронии қадим* vīj-na), шаклҳои модии vījja, форсии қадим *vījja, vījja-> *форсии birinj, ки мавриди пажӯҳиш қарор дода шудаанд, маҳз ба давраи ориёӣ ва эронии мабдаъ (то форсӣ ё макобли форсӣ) рост меоянд. Аксари мутлақи ин гурӯҳи вожагон маҳсули давраи тоҷикӣ-форсӣ мебошанд, ки аз давраи ориёӣ ва эронии мабдаъ маншаъ гирифтаанд.

Раванди таърихӣ ташаккул ва таҳаввули истилоҳоти марбут ба ғаллакорӣ нишон медиҳад, ки инкишофи ин микросистема бар мабнӯи ду замина - имконоти дохилии худӣ забони тоҷикӣ-форсӣ сурат гирифтааст.

Маводи луғавӣ, ки мавриди баррасӣ қарор дода шуд, вобаста ба хусусиятҳои луғавию маъноии худ ба зергурӯҳҳои номвожаҳои ҷомеъ ва номвожаҳои мушаххас (фардӣ) ҷудо карда шуданд. Аз рӯи мушаххасоти луғавӣ-маъноии худ ва аломатҳои дифференсиалӣ гурӯҳбандии номҳои мушаххаси зироатҳои ғалладонагии хӯшадор муайян гардид, ки аксари мутлақи номвожаҳои зироатҳои ғалладона вожагони аслии забони тоҷикӣ буда, аз шаклҳои мабдаи эронии қадим пайдо шудаанд. Дар байни соири маводи мансуб ба зироати ғалладона ва парвариши онҳо низ вожагони аслии тоҷикӣ аксариятро ташкил медиҳанд. Номҳои растаниҳои ғалладона, баҳши қадимтари луғоти кишоварзӣ дар забони тоҷикӣ буда, хусусияти таърихӣ ва аҳамияти бузурги илмӣ доранд.

Таҳлили гурӯҳҳои луғавию маъноии ин баҳши таркиби луғавии забони тоҷикӣ имкон медиҳад, ки манзараи куллии муносибати системавии байни воҳидҳои забон то ҳақде равшан гардад ва равандҳои инкишофи низоми луғавии забон ба таври мушаххас нишон дода шавад.

Пайнавишт:

1. Баранов П.А., Райкова И.А. *Среднеазиатский государственный университет в борьбе за освоение Памира* //Бюллетень САГУ. Вып.20. – Ташкент, 1935. – 319 с.
2. Вавилов Н.И. *Избранные труды*. Т.II. – М.:Л., 1960. - 519 с.
3. Мухаммадхусайни Бурҳон. *Бурҳони қомеъ*. Дар се ҷилд. Ҷ 1. – Душанбе: Адиб, 1993, 416 с.
4. Мухаммад Поишо. *Фарҳанги қомеи форсӣ*. Фарҳанги Онандорҷ. Ҷ 2.– Техрон: чопхонаи Ҳайдарӣ, 1956, 1564 с.
5. Расторгуева В.С., Эдельман Д.И. *Этимологический словарь иранских языков*. Т.I-3. – М.: Восточная литература, 2007.
6. *Русско-таджикский словарь* / Под ред. М.С. Асимова. – М.: Русский язык, 1985. – 1279 с.
7. *Русско-персидский словарь*. Составители И.К. Овчинникова, Г.А. Фуругиан, Ш.М. Бади. – Тегеран, 1374х. – 1091с.
8. Саймиддинов Д. *Вожашиноси забони форсии миёна*. – Душанбе: Пайванд, 2001. – 310 с.
9. Севортян Э.В. *Этимологический словарь тюркских языков. Общетюркские и межтюркские основы на буквы «В», «Г», «Д»*. – М., 1980.
10. Стеблин-Каменский И.М. *Очерки по истории лексики памирских языков. Названия культурных растений*. – М.: Наука, 1982. – 167 с.
11. *Ўзбек тилинг изоҳи луғати*. Ж.I.–М.: Русский язык, 1981.- 631с.
12. *Фарҳанги забони тоҷикӣ*. Ҷ.I.– М.: Советская энциклопедия, 1969. – 951с.

13. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. II. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 948 с.
14. Фарҳанги мутаваассити Деҳхудо. Зери назари дуқтур Саидҷаъфари Шаҳидӣ дар ду ҷилд. Ҷ 1. – Теҳрон, 1390. – 1615 с.
15. Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ. Навири дувум, бо илова, такмил ва ислоҳ. – Душанбе: Пайванд, 2006. – 813 с.
16. Gershevitch I. The Alloglotography of old persian // Transactions of the Philological Society. – L., 1979. – 190 с.
17. Geiger W/ Etymologie des Baluel. // Abh.d.k. Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Bd. 19. Abth. 1. – München, 1890.
18. Horn P. Grundriss des neupersischen Etymologie. – Strassburg, 1993.
19. معین، محمد. فرهنگ فارسی. در 6 مجلد. - تهران، 1371.

Сарчашмаҳо:

20. Айни С. Ёддоштҳо. - Душанбе: Адиб. Ҷ. I, 1990. - 352 с.
21. Кӯҳзод Ёрун. Роҳи наси ағба. - Душанбе: Ирфон, 1981. - 384 с.
22. Насафӣ С. Баҳориёт. - Душанбе: Адиб, 1988. - 322 с.
23. Насриддин Б. Ман фарзанди туам. - Душанбе: Ирфон, 1983. - 302 с.

Reference Literature:

1. Baranov P.A., Raykova I.A. Middle Asian State University in the Combat for the Pamirs Reclamation // Bulletin of MASU, issue 20. - Tashkent, 1935. - 319 pp.
2. Vavilov N.I. Selected Works. V. II. - M. - L., 1960. - 519 pp.
3. Muhammadhusayn Burhon. Burhoni Kote`. In three volumes. V 1. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1993, - 416 pp.
4. Posho, Muhammad. Combined Dictionary of the Persian Language. Onandroj Dictionary. V 2. - Tehran: Haidari's printing-house, 1956, 1564 pp.
5. Rastorguyeva V.S., Edelman D.I. Etymological Dictionary of Iranian Languages. V. I-3. - M.: Oriental Literature, 2007.
6. Russian-Tajik Dictionary. Under the editorship of M.S. Asimov. - M.: Russian Language, 1985. - 1279 pp.
7. Russian-Persian Dictionary. Compilers: I.K. Ovchinnikova, G.A. Furuggian, Sh.M. Badi. - Tehran, 1374 h. – 1091 pp.
8. Saimiddinov D. Lexicology of Middle Persian Language. - Dushanbe: Alliance, 2001. - 310 pp.
9. Sevortyan E.V. Etymological Dictionary of Turkic Languages. General Turkic and Interturkic Stems Beginning with Letters "B", "T", "D". - M., 1980.
10. Steblin-Kamensky I.M. Essays on the History of Pamir Languages Lexicon. Nominations of Cultivated Plants. - M.: Science, 1982. - 167 pp.
11. Explanatory Dictionary of the Uzbek Language. V.I. - M.: Russian Language, 1981. – 631 pp.
12. Tajik Language Dictionary. V. 1. / Under the editorship of M.Sh. Shukurov, V.A. Kapranov, R.Koshim, A.Masumi. - M.: Soviet Encyclopedia, 1969. - 951 pp.
13. Tajik Language Dictionary. V. 2. / Under the editorship of M. Sh. Shukurov, V.A. Kapranov, R.Koshim, A.Masumi. - M.: Soviet Encyclopedia, 1969. - 948 pp.
14. Dehkhudo's Concise Dictionary. Under the editorship of Dr. Saidjafar Shahidi. In two volumes. V.1. - Tehran, 1390. - 1615 pp.

15. *Tajik-Russian Dictionary. The second edition, revised and enlarged.* - Dushanbe: Alliance, 2006. - 813 pp.
16. Gershevitch I. *The Alloglotography of Old Persian // Transactions of the Philological Society.* - L., 1979. - 190 pp.
17. Geiger W // *The Etymology of "Baluel" //Bavarian Academy of Sciences. Volume 19. Section 1.* - Munich, 1890. (in German)
18. Horn P. *The Grounds of New Persian Etymology.* - Strassburg, 1993.

Origins:

19. Aini S. *Reminiscences.* - Dushanbe: Man-of-Letters. V.I. 1990. - 352 pp.
20. Kukhzud Urun. *The Road behind Crossing.* - Dushanbe: Cognition, 1981. - 384 pp.
21. Nasafi S. *Songs Chanting Spring (Bahoriyot)* - Dushanbe: Man-of-Letters, 1988. - 322 pp.
22. Nasriddin B. *I Am your Kid.* - Dushanbe: Cognition, 1983. – 302 pp.